

тих розуму. Наш колектив твердо переконаний, що при досконалій постановці педагогічного процесу, при повній гармонії навчання і виховання людина може оволодіти колом знань, значно ширшим, ніж вона оволодіває нині. Для цього необхідно виховувати, утверджувати в юній душі нездоланне прагнення до знань. Без пристрасного бажання знати, без палкого прагнення стати справді освіченою людиною дидактика стає мертвою схемою. У формуванні інтелектуальних потреб та інтересів, осяяних почуттям моральної гідності освіченої людини, — незалежно від того, якою спеціальністю вона має намір оволодіти, — ми бачимо шлях до розкриття великих можливостей розуму. Зміст, спрямування, дієвість виховної роботи — все це великою мірою залежить від того, чим живе педагогічний колектив. Ніякими словами, ніякими повчаннями не пробудити жадоби знань у душах вихованців, якщо цієї жадоби немає в педагогічному колективі. Інтелектуальне багатство педагогічного колективу є тим фактором, завдяки якому в кожного вчителя є *свої вихованці* — вихованці в найглибшому розумінні, тобто його послідовники, люди, закохані в ту науку, яка стала його захопленням.

Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5 т. — Т. 1. — К.: Рад. шк., 1976. — С. 197—201.

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ

Як виховати справжню людину

Школа славиться своїми вихованцями. Обличчя школі створює той, хто з неї вийшов. Чим міцніші крила в пташеняті, чим ширший їх розмах, чим вищий зліт, тим більше манить до себе гніздо пташенят. Кожний, хто вилетів з гнізда, повинен залишити слід у своїй школі — без цього школи як вогнища виховання і вихованості немає. У шкільному кабінеті — перший зошит кожного учня, перший його малюнок, перший твір про навколишню природу. Ви, сорокарічний, п'ятдесятирічний громадянин, згадавши своє дитинство, можете прийти в школу і побачити себе, яким ви бачили світ багато років тому.

Школа — зосередження добрих почуттів, тонких переживань, райдужних спогадів про золоте дитинство. Ми прагнемо того, щоб у школі людина до людини доторкалась тонко й ніжно, щоб кожний творив і беріг красу.

Школа — вічне вогнище краси. У спогадах кожного юнака вона зберігається як краса дитинства, краса світу, краса першого погляду на світ, краса думки, краса мудрості, краса пізнання, краса благородного вчинку. Школа не могла б стати народним вогнищем виховання, якби кожна людина не почувала себе тут красивою і не переживала в зв'язку з цим високих почуттів.

Ми надаємо дуже великого значення тому, щоб школа залишалася в пам'яті кожного вихованця як його турбота, праця, творення. Кожний за велінням своєї совісті повинен зробити щось таке, в чому упередметниться прагнення примножити красу школи, це один із законів нашого виховання.

Поважай, шануй учителя. Учителю віддає свою енергію, свій розум і талант, своє життя в ім'я того, щоб ти став справжнім громадянином нашої любимої Батьківщини, патріотом соціалістичної Вітчизни, людиною з благородною душею, неспокійним серцем, ясным розумом, чистою совістю, золотими руками. У справжнього вчителя — найважче і найрадісніше життя, трепетно хвилююча і складна творчість, надзвичайно тонкі інструменти, які вічно вдосконалюються і якими він впливає на людську душу.

Учитель творить Людину, ці мудрі і ваговиті слова можна сказати тільки про матір і батька. Знай, що велике щастя вчителя — бачити тебе таким, яким він створив тебе як свій ідеал. І якщо ти хочеш принести краплю радості вчителю — своєму старшому другу і товаришу — а він усе своє життя прагне того, щоб бути твоїм другом і товаришем, — будь його одностороннім і разом з ним прагни до ідеалу.

Працю вчителя ні з чим не можна ні порівняти, ні зіставити. Ткач уже через годину бачить плоди своєї роботи. Сталевар через кілька годин радіє з вогненного потоку металу. Хлібороб, сіяч через кілька місяців милується колосками і жменю зерна, вирощеного в полі... А вчителю треба працювати роки, щоб побачити предмет свого творіння, буває, минають десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислив. Нікого так часто не відвідує почуття незадоволення, як учителя, ні в якому ділі помилки і невдачі не ведуть до таких наслідків, як в учительському. Учителю зобов'язаний — перед суспільством, перед твоїми батьками — працювати тільки правильно, тільки добре, кожну крихту твоєї людської краси — це його безсонні ночі, сивина, неповоротні хвилини його особистого щастя — так, учителю часто буває ніколи подумати про себе, бо він змушений думати про інших, і це для нього не самопожертва, не покірливе підкорення долі, а справжнє щастя особистого життя.

Батьківщина і твоя мати вручили вчителю твою долю, твоє життя. Кожної хвилини, кожної миті вчитель повинен бачити цю хвилину думас, чим заповнена і наповнена його душа, які кривди й болі хвилюють його.

Учитель — творець твого щастя, твоїх радощів. Пам'ятай, якщо ти байдужий до вчителя, якщо ти не розумієш і не відчуваєш складності його праці, — ти виявляєш безрозсудне марнотратство великих людських цінностей.

Ти повинен знати, що вчитель багато років учиться, перш ніж опанує мудрість виховання. Але ніяка наука не може одухотворити його серце великою мудрістю любові. Праця педагога — це насамперед напружена праця серця, і лише тому, що це праця серця, — це й творчість розуму. Пам'ятай, що немає в світі важчої, виснажлившої для серця праці, ніж праця педагога. Учитель така сама жива людина, як і твоя мама, твій батько. У нього своя сім'я, свої діти, свої радощі і своє горе. Бувають такі хвилини, коли вчителю вікорисно було б залишитися наодинці, відпочити серед природи, буває, що рани мучать його груди і не хочеться жити, а тобі хочеться бачити вчителя веселим і уважним до тебе, і ні відпочити, ні побути на самоті йому неможливо, бо треба йти на роботу. Іду-чи в клас, твій учитель часто — запам'ятай це! — примушує себе забути про рани і горе власного серця, затиснути свою душу, спря-панувала глибина розуму і простота мислення, щоб його ентузі-азм одухотворив твою душу, щоб тобі думалося легко й вільно, а це можливо тільки в тому разі, коли важко йому, вчителю. Не забувай, що чим легше, радісніше пізнавати світ тобі, чим глиб-ше надихас тебе думка, думання, усвідомлення власної величі мислячої, обдарованої істоти, тим яскравіше згоряє серце вчите-ля в полум'ї любові і натхнення.

Не забувай ще однієї дуже важливої, прозаїчної істини: учи-телеві треба мати величезний талант любові до людини і безмеж-ну любов до своєї праці і насамперед до дітей, щоб на довгі роки зберегти багаторість духу, ясність розуму, свіжість вражень, сприй-нятливність почуттів — а без цих якостей праця педагога перетво-рюється в муку.

Щоб правильно виховувати, щоб учні ваші були виховуван-ми і стали в повному розумінні цього поняття вихованцями, нам треба доносити до їх свідомості і серця зміст праці вчителя. Не співчуття до нашої праці, а глибоке її розуміння потрібне для того, щоб ваш вихованець став вашим однодумцем.

Це повчання можна здійснити лише за однієї дуже важливої умови: в школі не повинно бути жодного педагога, для якого пра-ця вчителя була б тягарем. Вудь-яке етичне повчання в устах педагога, який переживає свою працю як тягар, звучить для вихо-ванців глузуванням над істиною, калічить юну душу. Найпра-вильніші, найкращі слова можуть стати засобом морального роз-бещення, якщо той, хто їх проголошує, не має на це морального права. Скільки б ми не говорили про благородство, складність і велич праці вчителя, ваші слова будуть порожнім звуком, якщо вся шкільна етика не спиратиметься на *єдність Я учителя*. Шкільного ідеалу, в привабливості, правдивості, істинності, муд-рість якого ми закликаємо дитину вірити. Без особистості педа-гога — авторитетної, незламної, непохитної в очах вихованців — ідеал перетворюється в покинутий прапороносцем прапор, що ле-жить мертвим шматком тканини. Корінь багатьох бід вихован-ня саме й криється в тому, що часто вихованця закликають йти за прапором, якого ніхто не несе. Бути прапороносцем ідеалу, вне-сти на своєму прапорі вогонь ідеального — ось у чому секрет педагогічного авторитету. Як тонко відчувають діти в своєму ви-хователі прапороносця, як уміють вони розпізнавати, де справжній вогонь, а де фальш! Їх віра у вас — це їх подив, захоп-лення вами як проводирем, що веде їх до високої вершини, як плавцем, що не боїться бур і бід, як сильною, мужньою людиною, що готова взяти їх під свій захист, уберегти їх норовливу і непо-кірну слабкість, дитячу беззахисність під крилами своєї сили, сміли-вості, життєвої мудрості. Діти люблять того, в чий дух вони беззастережно вірять. Дитяче підкорення авторитету вчителя (те саме — батька, матері) — це визнання вашої ясності, цільності, неподільності, я сказав би, нерозривності у вашому образі вимог-ливого і справедливого наставника і вірного друга, ровесника, якому довірено всі таємниці, секрети, витівки; визнання мудрого знавця багатьох невідомих їм речей, що вічно пізнає, вічно ди-вується світу, безперервно відкриває перед вами, як і перед ними, вашими вихованцями, мільйони своїх граней; стійкого охоронця своїх особистих душевних таємниць, що пильно оберігає свій світ від стороннього втручання — і людини з ясною, відкритою ду-шею, що не вміє нічого *тримати за душею*; мислителя і витівни-ка, що вміє повеселитись і порадуватись, непримиренного до підло-ти, дволичності, хамства — і терпимого до звичайних людських слабостей. Єдність нашого Я як основа всієї шкільної етики не